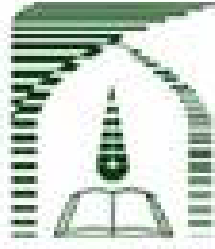

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه تربیت مدرس

دانشکده علوم انسانی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته تاریخ اسلام

محمد علی قهرمانپور

استاد راهنما:

دکتر صادق آینه‌وند

استاد مشاور:

دکتر حسین مفتخری

تابستان ۱۳۸۸

چکیده

شکل گیری نهاد وزارت در جهان اسلام ، به قرن دوم هجری و آغاز خلافت عباسیان بر می گردد . علت این امر گسترش قلمرو خلافت عباسی و مشکلات ناشی از اداره جوامع تازه فتح شده بود . در شکل گیری این نهاد نقش این ایرانیان و حضور سنت های عصر ساسانی به خوبی دیده می شود . ورود ترکان به جهان اسلام ، که همزمان با خلافت معتصم بود ، ضمن پیچیده تر کردن اوضاع نقش وزرا را برجسته تر کرد . چراکه فاتحان جدید در بهترین حالت جهانگیری بیش نبودند . بر این اساس بود که ابوالحسن ماوردی ، متفکر قرن پنج هجری ، که تا پیش از این به تفکر درباره سیاست از موضع شریعت می پرداخت ، با درک زوال قدرت خلافت عباسی ، ناچار به نظریه پردازی درباره نهاد سلطنت روی آورد . و در کتاب الوزاره کوشید تا یکی از اجزا سلطنت یعنی نهاد وزارت را مورد مطالعه قرار دهد . همانند همه آچار مربوط به حوزه اندیشه سیاسی ، محور اصلی این کتاب را نیز مفهوم مصلحت و لزوم اطاعت از حاکم تحت هر شرایطی تشکیل می دهد .

واژه های کلیدی : سلطنت ، وزیر ، مصلحت ، عدالت ، فرمانبرداری

فهرست

صفحه

عنوان

• فصل اول: مقدمه

- ۱-۱ بخش اول: پیش گفتار ----- ۲
- ۲-۱ بخش دوم: کلیات تحقیق
- ۱-۲-۲-۱ طرح مساله ----- ۳
- ۲-۲-۱ سوال تحقیق ----- ۶
- ۳-۲-۱ فرضیه تحقیق ----- ۶
- ۴-۲-۱ ادبیات تحقیق ----- ۶
- ۵-۲-۱ هدف تحقیق ----- ۷
- ۶-۲-۱ قلمرو تحقیق ----- ۷
- ۷-۲-۱ موانع تحقیق ----- ۷
- ۳-۱ بخش سوم: نقد منابع ----- ۷

• فصل دوم: تاریخچه نهاد وزارت در جهان اسلام

- ۱-۲ درآمد ----- ۱۵
- ۲-۲ بررسی واژه دیوان و تطور دیوانها ----- ۱۶

۳-۲ بررسی واژه وزیر و نهاد وزارت از آغاز تا قرن پنجم هجری ----- ۱۹

• فصل سوم: زندگی و زمانه ماوردی

۳-۱ بخش اول: زندگی ماوردی

۳-۱-۱ حیات ماوردی ----- ۳۳

۳-۱-۲ اساتید ماوردی ----- ۳۴

۳-۱-۳ شاگردان ماوردی ----- ۳۶

۳-۱-۴ تالیفات ماوردی ----- ۷۸

۳-۱-۵ روش علمی ماوردی ----- ۴۲

۳-۲ بخش دوم: زمانه ماوردی

۳-۲-۱ اوضاع خلافت عباسی ----- ۴۳

۳-۲-۲ بر آمدن قدرت های رقیب ----- ۶۲

۳-۲-۲-۱ قرمطیان ----- ۶۴

۳-۲-۲-۲ فاطمیان ----- ۶۸

• فصل چهارم: بررسی کتاب الوزاره

۴-۱ بخش اول: نسخه های خطی کتاب الوزاره ----- ۷۵

۴-۲ بخش دوم: بررسی محتوای کتاب الوزاره ----- ۷۶

۴-۲-۱ پایه های وزارت ----- ۷۷

۴-۲-۲ انواع وزارت ----- ۸۰

۴-۲-۲-۱ وزارت تفویضی ----- ۸۰

- ۹۰- وزارت تنفیذی ۲-۲-۲-۴
- ۹۱- مقایسه وزارت تفویضی و تنفیذی ۳-۲-۴
- ۹۳- حقوق متقابل پادشاه و وزیر ۴-۲-۴
- ۹۵- نتیجه گیری
- ۹۷- ضمیمه: متن ترجمه کتاب الوزاره
- ۱۶۷- فهرست منابع و ماخذ
- ۱۷۲- چکیده انگلیسی

فصل اول

مقدمه و کلیات تحقیق

بخش اول : پیش گفتار

در قرن دوم هجری و به دنبال تثبیت قلمرو خلافت اسلامی ، شاهد شکوفایی تدریجی شاخه های گوناگون دانش در جوامع اسلامی هستیم .

یکی از شاخه هایی که از همان ابتدا - مانند جوامع دیگر - مورد توجه اندیشمندان مسلمان قرار گرفت بحث های مربوط به قدرت سیاسی بود که در قرون چهارم و پنجم هجری ، به اوج بالندگی خود رسید . به ویژه که در این زمان به دنبال زوال قدرت خلافت عباسی ، متفکران مسلمان ناچار از روی آوردن به نظریه پردازی پیرامون نهاد ساطنت شدند که عملاً تبدیل به بازیگر اصلی عرصه قدرت شده بود .

ابوالحسن ماوردی - فقیه برجسته قرن پنجم هجری - در این بستر بود که تالیف کتاب مهم الاحکام السلطانیه پا به وادی سیاست نامه نویسی گذاشت درحالیکه تا قبل از آن در حوزه شریعت نامه نویسی قدم بر می داشت .

وی در ادامه سیاست نامه نویسی ها یش ، دست به تالیف کتاب مهم ادب الوزیر زد که موضوع پژوهش حاضر می باشد .

این حرکت ماوردی که آزان می توان به منحنی اندیشه وی یاد کرد - ابتدا نگاه آرمانگرایانه به سیاست و از منظر شرع و در ادامه نگاه واقع بینانه به سیاست - تنها مختص وی نبود . بلکه بیشتر فقهای که به تامل درباره سیاست می پرداختند ، در قرون چهارم و پنجم هجری ، ناچار از اتخاذ چنین رویکردی به سیاست شدند . مورد غزالی جالب توجه ترین نمونه در اینجا می باشد . چراکه به دنبال

انحطاط قدرت خلافت و برآمدن رقبایی تازه نفس ، دیگر این نورسیدگان عرصه سیاست یعنی امرا بودند که تبدیل به محور آرایش نیروهای سیاسی شده بودند .

ایا امرا در بهترین حالت جهانگیری بیش نبودند وعملا کارگزاران بومی مناطق گوناگون بودند که به اداره نواحی می پرداختند که در این میان نقش وزرا بسیار چشمگیر بود .

بخش دوم : کلیات تحقیق

۱- ۲- ۱ طرح مساله

نهاد وزارت در جهان اسلام، پدیداری نو ظهور بود. در آغاز شکل گیری حکومت اسلامی در مدینه، در عصر پیامبر اسلام، تا نیمه های دوران خلافت عمر بن خطاب، نیازی به ایجاد دستگاههای اداری جدید احساس نمی شد. چرا که نظام اداری حکومت نوپای اسلامی، هنوز توانائی حل و فصل مسائل و مشکلات جامعه مسلمانان را دارا بود.

این امر از یک سو به محدود بودن قلمرو حکومت اسلامی به شبه جزیره عربستان و قوت زندگی بدوی اعراب بر می گشت که سادگی و عدم پیچیدگی مناسبات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی، وجه ممیزه آنها از جوامعی بود که در دوران بعد از پیامبر اسلام، به امپراطوری اسلامی ضمیمه شدند . از سوی دیگر اقتدار کاریزماتیک پیامبر اسلام و اطاعت عامی که از وی وجود داشت ، بسیاری از مشکلات دولت اسلامی را حل می کرد. به طوری که فرمان او تقریباً به راحتی جاری بود.

توسعه دامنه فتوحات مسلمانان و به تبع آن گسترش قلمرو خلافت اسلامی، باعث بر هم خوردن مناسبات ساده سیاسی، اقتصادی، اداری و اجتماعی گذشته شد. اداره مناطق فتح شده، روش هائی جدید را می طلبید. از این رو نیاز به ثبت و ضبط امور دولتی به تدریج احساس شد. بنابراین شاهد

شکل گیری تدریجی دیوان ها می باشیم که هسته مرکزی نهاد وزارت را تشکیل دادند . این کار با اقتباس از الگوهای اداری سرزمین های فتح شده و عمدتاً توسط کار پردازان ایرانی و یا با هدایت آنها صورت گرفت. در آغاز حکومت بنی عباس، با ایجاد منصب وزارت، رسماً نهاد وزارت در جهان اسلام شکل گرفت. در این زمان، با توجه به این که عمده وزراء ایرانی تبار بودند به خوبی اقتباس الگوهای کشور داری عصر ساسانی قابل مشاهده بود.

به دنبال ورود ترکان به جهان اسلام در زمان معتصم و قدرت گیری تدریجی آنها، مناسبات سیاسی نیز دستخوش تحولی شگرف شد. به ویژه که این وضعیت توأم شد با برآمدن حکومت های پادشاهی در نقاط مختلف جهان اسلام که روز به روز بیشتر به بازیگران اصلی عرصه سیاست تبدیل می شدند. آغاز بر آمدن، امارت های نو ظهور در جهان اسلام به موازات دستگاه خلافت به دوران مامون عباسی بر می گردد. زمانی که وی قصد بازگشت از مرو به بغداد داشت و از جانب خویش، طاهر بن حسین سردار ایرانی رابه فرمانروائی خراسان برگزید و پس از مرگ غیر منتظره وی، فرزندان او را در این مقام ابقاء کرد.^۱

در یک تقسیم بندی کلی، این امارت های نو ظهور به دو گروه تقسیم می شدند :

الف) امارت استکفاء : که در آن خلیفه خود فردی را به فرمانروائی در نقطه ای منصوب می کرد.

ب) امارت استیلاء : که در آن فارسی رأساً و به زور شمشیر به قدرت می رسید و خود را بر خلافت تحمیل می کرد و خلیفه هم چاره ای جز تأیید او نداشت. رابطه این امارت های تازه تأسیس با

^۱ - طبری ، محمدبن جریر ، تاریخ ارسل و الملوک ، ترجمه ابوالقاسم پاینده ، تهران ، انتشارات علمی و فرهنگی ف ج ۸ ، صص ۵۹۵-۵۷۷

دستگاه خلافت، آمیزه ای از دولتی و دشمنی در مقاطع مختلف بود. ولی همه آنان در یکی چیز مشترک بودند و آن عبارت بود از حالتی بین وابستگی و استقلال .

ارسال هدایا و در خواست منشور از خلیفه نیز بیش از آن که نشانه وابستگی به دستگاه خلافت باشد، تلاشی بود برای کسب مشروعیت در میان ساکنان قلمرو پادشاهی که عموماً خلیفه را امیرالمومنین و جانشین رسول خدا می دانستند .

در زمان آل بویه و بعد از آن سلاجقه بود که پس از یک قرن سلطه کامل ترکان بر دستگاه خلافت، این نهاد به طور کامل زیر نگیں پادشاهی های ایرانی الاصل درآمد و به تدریج از خلافت جز اسمی بی مسما چیزی باقی نماند.

در این اوضاع بود که ابوالحسن ماوردی فقیه برجسته که در عرصه نظریه پردازی سیاسی، تا این زمان به عنوان یک شریعت نامه نویسنده مشهور است ناچار از تغییر رویکرد خود به مناسبات قدرت و پرداختن به سیاست نامه نویسی است.

در این رویکرد جدید، دیگر این نهاد سلطنت است که در کانون مناسبات قدرار قرار دارد و نه نهاد خلافت. به عبارتی دیگر، اتخاذ این رویکرد نشان دهنده نوعی منحنی اندیشه است که ماوردی را وادار کرده است با دست برداشتن از آرمان گرائی سیاسی، به واقع بینی سیاسی روی بیاورد.

در کنار الاحکام السطانیه، یکی دیگر از انواع سیاست نامه ها که توسط ماوردی تالیف شده است کتاب الوزاره است که در آن ماوردی یکسره از منظر سیاست و نه فقه، به مناسبات قدرت می نگرد.

۱-۲-۲ سؤال تحقیق :

۱- عواملی که باعث شد ماوردی به عنوان قاضی القضاة خلافت عباسی، از شریعت نامه نویسی به سیاست نامه نویسی روی بیاورد چه بود؟

۲- مختصات اصلی اندیشه ماوردی پیرامون نهاد وزارت چیست؟

۱-۲-۳ فرضیه تحقیق :

۱- ضعف روز افزون نهاد خلافت و به موازات آن برآمدن مدعیان جدید و تازه نفس قدرت که بازیگران اصلی عرصه سیاست شده بودند و باعث به حاشیه رانده شدن نظریه ورزی درباره سیاست از موضع شریعت شده بودند، ماوردی را ناچار به اتخاذ رویکردی واقع بینانه و غیر آرمان گرایانه به مناسبات سیاسی کرد و به تبع این مسئله، وی به سیاست نامه نویسی روی آورد.

۲- در یک تقسیم بندی کلی از نظر ماوردی، لزوم به کارگیری مفهوم مصلحت در اداره امور جامعه و فرمان برداری کامل بدون قید و شرط از پادشاه تحت هر شرایطی، مختصات اصلی نهاد وزارت را تشکیل می دهند.

۱-۲-۴ ادبیات تحقیق

متأسفانه درباره نهاد وزارت در جهان اسلام، پژوهش هائی که به طور مشخص به بررسی نهاد وزارت و مراحل گوناگون تکوین و تحول آن بپردازند وجود ندارد. هر چند به صورت جسته گریخته در برخی پژوهش ها، اشاراتی به نهاد وزارت شده است، اما پژوهشگران از ارائه یک تصویر همه جانبه از آن خودداری ورزیده اند.

۱-۲-۵ هدف تحقیق : ماوردی در قرن ۵ هجری به تأمل در نهاد وزارت پرداخت و صورت بندی

جدیدی از نهاد وزارت ارائه داد که این صورت بندی در نظر و عمل تداومی طولانی داشت. به ویژه در

ایران زمین، تا بر آمدن مقدمات جنبش مشروطه خواهی ایرانیان عمری هزار ساله داشت.

در این مدت، نهاد وزارت از چنان تصلبی برخوردار شد که به عنوان مثال در آغاز دوران جدید تاریخ

ایران هم کوشش های افرادی چون قائم مقام دوم و امیر کبیر برای ایجاد نهاد وزارت مستقل از نهاد

سلطنت که شاید در تداوم خود می توانست به ایجاد نظام مشروطه از درون منتهی شود، نقش بر آب

شد. از این جهت بررسی صورت بندی ماوردی از نهاد وزارت بسیار با اهمیت می تواند باشد.

۱-۲-۶ قلمرو تحقیق

تحقیق حاضر، قلمرو زمانی قرن اول هجری تا اواسط پنجم هجری را در بر می گیرد.

۱-۲-۷ موانع تحقیق

یکی از موانع عمده پژوهش تاریخی در ایران - که پژوهش حاضر نیز از آفات آن، دور نیست مشکلات

دسترسی به منابع دست اول تاریخی می باشد. به ویژه اگر منابع مورد نیاز برای یک پژوهش تاریخی،

به زبانی غیر از فارسی باشد، این مشکل دو چندان می شود. فقر منابع تاریخی در کتابخانه های کشور

ما، یک معضل جدی و غیر قابل انکار است. متأسفانه امکان دسترسی به بسیاری از آثار ماوردی وجود

ندارد و همین امر پژوهشگر را برای ارائه تصویری همه جانبه از زندگی و آراء این متفکر، دچار مشکل

می کند.

بخش سوم : نقد منابع

کتاب الوزراء و الكتاب

این کتاب به قلم ابوعبدا... محمد بن عبدوس کوفی، ملقب به جهشیاری است. وی به همراه پدرش از مقربان دستگاه المقتدر خلیفه عباسی بود. در مدت ۲۴ سال خلافت المقتدر، ۱۴ نفر به وزارت رسیدند که خود اوج آشفستگی و هرج و مرج در نهاد وزارت را به معرض دید می گذارد.

این کتاب با بحث پیرامون پیشگامان ابداع خط شروع می شود و بلافاصله به ایجاد دیوان توسط ایرانیان پیش از ظهور اسلام می پردازد. سپس وارد دوران اسلامی شده و مسأله ی کتابت در زمان پیامبر اسلام و پس از آن شکل گیری تدریجی دیوان ها و به تبع آن نهاد وزارت را مورد بررسی قرار می دهد. نسخه موجود از کتاب، تا پایان خلافت مأمون را در بر می گیرد ولی از اشارات موجود در آثار برخی نویسندگان تراجم احوال و ... بر می آید که نسخه ی اصلی کتاب تا پایان وزارت ابواحمد عباس بن حسن در سال ۲۹۶ هجری را در بر می گرفته است. سبک کار جهشیاری بسیار به طبری شباهت دارد. به نظر می رسد از نظر جهشیاری، تاریخ نویسی - همانند طبری - عبارت است از نقل سلسله ای از وقایع و حکایتها با این تفاوت مهم که او در بسیاری از موارد منبع خبر خود را هم ذکر نمی کند. این کتاب صرفاً به گزارشی ناقص از برخی حوادث روزگار کاتبان و وزیران می پردازد. بدون آن که هیچ بحث مبنائی و نظری پیرامون خود نهاد وزارت، کارکردها، حدود و ثغور تکالیف و حقوق وزیران و ... بپردازد. بنابراین در بررسی ارزش آن برای بررسی تحولات نهاد وزارت نباید دچار اغراق گوئی شد. با این حال بخشی از اهمیت این کتاب در نمایش مشخص الگو برداری مسلمانان از دستگاههای اداری عصر ساسانی می باشد.

تاریخ فخری

کتاب تاریخ فخری، با عنوان اصلی الفخری فی الاداب السطانیه و الدول الاسلامیه، تألیف محمد بن علی بن طباطبا معروف به ابن طقطقی است.

وی که مردی شیعه مذهب بود و مدت ها مسئولیت نقیب علویان در حله و نجف و کربلا را بر عهده داشت، این کتاب را در سال ۷۰۱ هجری قمری به فخرالدین عیسی بن ابراهیم حاکم موصل تقدیم کرد.

این کتاب از دو فصل تشکیل شده است. فصل اول در امور سلطنت و سیاست ملکداری است. این فصل که در ذیل اندرز نامه ها قرار می گیرد مشتمل است بر مطالبی از قبیل ویژگی های یک حاکم خوب و کارهایی که وی یا باید به آنها بپردازد و یا از آن ها دوری کند.

فصل دوم مشتمل است بر بحثی پیرامون دولت های اسلامی از وفات پیامبر اسلامی در سال ۱۱ هجری قمری تا سقوط خلافت عباسی در سال ۶۵۶ هجری قمری به دست مغولان.

میان مطالب این فصل که همگی از کتابهای تاریخی دیگر اخذ شده است، چیزی که جلب توجه می کند بحثی است پیرامون زندگی برخی وزراء در خلافت عباسی که البته از حد معرفی اجمالی و اشاره ای کوتاه به زندگی آنها فراتر نمی رود ولی با این وجود یکی از منابع مهم بررسی عملکرد وزیران در دوران عباسی می باشد.

در این ابن طقطقی، فرد اهمیت مرکزی دارد. و برای همین است که وی هیچ گاه بحثی پیرامون نهاد وزارت، وظایف، حقوق، عملکرد و ... آن ندارد.

نکته دیگر پیرامون این کتاب، درکی است که نویسنده هر چند به صورت مجمل از مناسبات قدرت پیدا کرده بود و این که خلیفه دیگر در مرکز این مناسبات قرار ندارد و شاید نقش روز افزون وزراء در

اداره امور جامعه بود که وی را به سوی تحریر تاریخ زندگی آنها کشانده بود. چرا که امراء جدید در بهترین حالت جهانگیریانی بیش نبودند و اداره حتی یک شهر کوچک از عهده آنان خارج بود. بنابراین خواه نا خواه این وزیر بود که در کانون مباحث سیاسی قرار می گرفت.

تاریخ طبری

تاریخ طبری با عنوان کامل تاریخ الامم و الرسل و الملوك، یکی از مهم ترین تواریخ عمومی در جهان اسلام می باشد. این کتاب که توسط ابوجعفر محمد بن جدید طبری به رشته تحریر درآمده است، حوادث مختلف عالم از آغاز آفرینش تا پایان سال ۳۰۲ هجری قمری را در بر می گیرد.

بخش عمده این اثر را روایات گوناگون پیرامون وقایع تشکیل می دهد. در این جا، ابتدا سلسله روایان و سپس خود خبر گزارش می شود. مولف خود هیچ گونه دخل و تصرفی در روایات نمی کند و هیچ گونه استنباط شخصی ارائه نمی دهد. با توجه به این که طبری خود یک فقیه و مفسر قرآن است غلبه نگاه محدثانه در اثر وی به خوبی قابل مشاهده است. به این معنا که آوردن سلسله روایان در نقل مطالب از سوی، اگر نه بی نظیر دست کم در میان عموم آثار یخی در جهان اسلام کم نظیر است.

شاید از نظر خیلی از متفکران، این که طبری مجموعه ای از روایات را بدون هیچ گونه جرح و تعدیل و اظهار نظری درباره صحت و سقم آن ها آورده است، نقطه ضعف کار وی محسوب شود ولی باید توجه داشت که این کار طبری باعث ایجاد مجموعه ای غنی از روایات متفاوت پیرامون یک واقعه تاریخی شده است. برای اولین بار این ابو علی بلعمی بود که در قرن چهارم هجری قمری بخشی از تاریخ طبری را به فارسی ترجمه کرد.

الكامل

اثر بر جسته عزالدین ابن اثیر، تاریخ عمومی بزرگی است که از آغاز آفرینش انسان شروع شده و با وقایع سال ۶۲۸ هجری به پایان می‌رسد.

تا سال ۳۰۲ همان تاریخ طبری است و پس از آن بر گرفته از آثار دیگر مورخان به ویژه ابن مسکویه می‌باشد و در اواخر آن به مشله‌دات خود رسیده است. نویسنده کتاب از خاندانی دانش پرور برخاسته است. دو برادر فرهیخته وی عبارت اند از :

۱- ابن اثیر مجدالدین مبارک بن محمد بن عبدالکریم جرزی شیبانی که محدث بود.

۲- ابن اثیر عزالدین ابوالحسن علی بن محمد بن عبدالکریم که کاتب بود.

نخستین بار کارول یوهانس توربرگ در میان سال‌های ۱۸۵۱ تا ۱۸۷۶ در لایدن چاپ کرد.

رسوم دارالخلافة

ابوالحسن هلال بن محسن بن ابواسحاق ابراهیم بن هلال بن ابراهیم بن زهرون بن حیون حرانی در سال ۳۵۹ در بغداد به دنیا آمد. در سال ۴۰۳ اسلام آورد (وی از صائبین بود) و در ۴۴۸ وفات کرد. جدش ابواسحاق ابراهیم صابی در بغداد مشاری دیوان انشاء بود و هلال در نزد وی کار را آغاز کرد. این مساله باعث شد به بایگانی‌ها و مسائل گوناگون ویژه امور پشت پرده به خوبی آگاه شود. وی بعد از چندی، مسئول دیوان انشاء شد و کتاب خود را در این زمان نوشت.

وی کتاب‌های زیادی تالیف کرد از جمله :

۱- الاماثل و الاعیان و منتدی العواطف و الاحسان شامل حکایاتی درباره زندگی بزرگان

۲- کتاب التاریخ وی که ذیل تاریخ سنان بن ثابت بن قره دارد و شامل حوادث سال‌های ۳۶۰ تا ۴۴۷

بوده ولی فقط بخش کوچکی که شامل سال‌های ۳۸۹ تا ۳۹۳ است باقی‌اند.

۳- تحفه الامرا فی تاریخ الوزراء که بخش اندکی از آن باقی مانده است.

کتاب از یک خطبه و بیست بخش تشکیل شده است. در خطبه آغاز کتاب، پس از ستایش پروردگار و سپاس اسلام، بر حقانیت خلیفه به عنوان یگانه پیشوا و خلیفه خداوند بی هیچ منازعی تأکید شده است.

جایگاه بلند و بی بدیل خلافت در منظومه نظر نویسنده است که او را به سوی ثبت آداب و رسوم اداری دستگاه خلافت کشانده است. تا ویژه که گمان می برد بسیاری از رسوم شایسته مقام خلافت در اثر گذشت زمان، دچار رکود شده است. از جمله این رسوم می توان به نحوه درست نگارش نامه ها به همراهی در رکاب خلیفه، خطبه خواندن منابر و ... یاد کرد.

این کتاب در حقیقت یک تاریخ اجتماعی - اداری است پیرامون نحوه زندگی جامعه در آن زمان با توجه به این که بر مبنای مدارک تاریخی بسیاری از رسوم متداول در دار الخلافه است.

کتاب الاحکام السطانیه

بدون تردید مهمترین اثر ابوالحسن علی بن محمد ماوردی کتاب احکام السطانیه است این کتاب، یکی از آثار مهم قرن ۵ هجری در حوزه سیاست نامه نویس است.

این کتاب از یک مقدمه و بیست باب تشکیل شده است. تألیف این کتاب در شرایطی از سوی ماوردی صورت گرفت که به دنبال ضعف خلافت عباسی و چیرگی امراء بر نهاد خلافت به مدتها بود که خلیفه نقشی در مناسبات قدرت نداشت. بنابراین ماوردی که مثل عموم متفکران مسلمان دل در گروه خلافت داشت، ناچار از اتخاذ رویکرد واقع بینانه به مناسبات قدرت و دور شدن از نگاه آرمان گرایانه

بود. بنابراین طبیعی بود که مخاطب وی در این کتاب نه خلیفه به حاشیه رانده شده که پادشاهان نو خاسته بود.

بخش اصلی این کتاب همانا باب اول آن با عنوان عقد امامت است که ماوردی در آن به بحث پیرامون مسائلی از قبیل چگونگی وجوب امامت، شروط انتخاب کنندگان و ... می پردازد. یکی از ویژگی های جالب این باب، بحثی هر چند کوتاه پیرامون نحوه بر کناری امام می باشد که اگر نگوئیم بی سابقه، دست کم ، کم سابقه بود.

بخش قابل توجهی از مطالب کتاب اختصاص به آیات و روایات و نیز آوردن حکایت هائی از زندگی پادشاهان ایران باستان به خوبی نفوذ اندیشه سیاسی ایران هنری و میراث پر اهمیت ایران قبل از اسلام را در آثار متفکران مسلمان نشان می دهد و ماوردی نیز به عنوان یک فقیه بر جسته شافقی که مدت ها منصب قاضی القضاتی را نیز عهده دار بود، از چنین امری بری نبود.

فصل دوم:

بررسی نهاد وزارت از آغاز تا قرن ۴ هجری